

*Др Јасна Јованов
Сйомен-збирка Павла Бељанској, Нови Сад*

ЛЕГАТИ У СРБИЈИ

Апстракт: Захваљујући чињеници да многи колекционари и уметници желе да њихове вредне колекције остане целовите и чувају усйомену на власника, данас у Србији имамо велики број лејата. Независно од природе збирки, од њих формирани лејати функционишу на различите начине и са различитом ефикасношћу, па се разликује и њихов културни и свеукупни друштвени значај и мисија коју испуњавају. Као нераскидиви сејменити културне својине майрице, лејати деле судбину друштва и целокупној музејској система, као и проблеме са којима се музеји данас суочавају. У случају лејата јосиоји и проблем нејосијовања воље дародавца. Текст размајра значај и функције лејата у друштву, зајечено сјање у овој музеолошкој области у Србији, мајира проблеме и јосијивне аспектије у области рада лејата и, коначно, саједава јерсејективу и мојћносји које лејати имају у нашем друштву. Сјудије случаја које обухвајају моделе функционисања лејата, од лејата као самосталној музеја и лејата који су ујосијени у музејски фонд, или ејсисјирају као сејменити музејској фонда, али су обрађени као целине, јреко лејата који није активирани, лејата који је ушао у јроцес ревијализације, до реализације идеје да се у Београду лејати окује јод окриљем Куће лејата као јединствене усјанове која би координирала њихов рад, имају за циљ да илустрирују шекућу јраксу.

Кључне речи: Музеологија, Србија, лејати, Сйомен-збирка Павла Бељанској, Галерија Мајице срјске, Музеј прага Београда, Галерија „Рисјо Сјијовић“, Кућа лејата

Велике људе из давне прошлости, као и оне из скорјих времена, најчешће памтимо по материјалним траговима које су оставили у култури и уметности једне земље, региона, или насеља. Примера је безброј и у српској култури: од Стефана Немање и његових задужбина, преко осталих српских средњовековних владара, преко турских и других освајача који су пролазили овом територијом, до црквених великодостојника и богатих грађана из ближе историје.¹ Бурни токови историје учинили су да се код нас сачува мало покретне имовине која је током минулих векова даривана и тек са двадесетим веком може се говорити о већем броју сачуваних поклона који се састоје од уметничких збирки и различитих других вредних предмета. Мада су разлози због којих неко жели да поклони или завешта своју имовину веома разноврсни и многобројни и заслужују нашу пажњу, намера овог текста није да се њима бави. У овом тексту тежиште ће бити на самом значају поклона или завештања за будућа покољења, како га она користе и како се односе према њему.

Штавише, какво значење тај поклон, инкорпориран у савремену музеолошку матрицу има и какво је његово значење у односу на целокупно устројство друштва, политике, свакодневног живота и индивидуалних судбина.

ЗАТЕЧЕНО СТАЊЕ

У Србији легати функционишу на више начина:

- као самосталне институције
- физички издвојени сегмент музеја
- саставни део музејске поставке.

У правничкој терминологији постоји формулација која исказује веома мало, а значи много: „с пажњом доброг домаћина“ и најмање је што се мора применити на ситуацију која у Србији влада када је реч о легатима. Чињеници да је огроман број дародавца завештао своје уметничке колекције и другу имовину држави након Другог светског рата, претходи дугогодишња традиција даривања и задужбнарства у ранијем периоду. Ради се о разноврсном

материјалу непроцењиве уметничке и материјалне вредности који су дародавци углавном завештавали под одређеним условима (наведеним у посебном уговору или тестаменту), а прималац прихватао и тиме преузимао на себе обавезу да испуни услове уговора, али и више од тога: да на законит, стручан и прикладан начин обради, публикује, промовише и одржава живом и присутном у јавности садржину поклона. Самим тим, дародавцу се исказује захвалност и чува сећање на њега.

Нема података о броју оваквих поклона у Србији. Неки су замишљени као легат одређене особе или породице (када се ради о већем броју предмета или заокруженој целини), завештани заједно са простором намењеним чувању и излагању, или пак са условом да се тај простор обезбеди. Може бити у питању један или неколико предмета, и тада се они углавном утапају у целину музејског, библиотечног или неког другог фонда. Поред већег броја легата који представљају засебне сегменте већих музеја или самосталних институција (у Београду Етнографска збирка Христифора Црниловића [*Етнографска збирка Христифора Црниловића* 1968], Музеј Паје Јовановића [Антић 1970; Марковић 2009], Легат Петра Добровића [Чупић 2003], у Пожаревцу Галерија Милене Павловић Барили [Милојковић 2009], у Сомбору Галерија „Милан Коњовић“ [Амброзић 1965], у Суботици Збирка Винка Перчића [један део збирке др Винко Перчић је поконио Галерији „Кловићеви двори“ у Загребу], [www.galerijapercis.com], у Новом Саду Галерија ликовне уметности поклон збирка Рајка Мамузића [Маринков 2004], збирка др Бранка Илића, Спомен-збирка Павла Бељанског [Јовановић 1997; Јованов 2009], у Шиду Галерија слика „Сава Шумановић“ [Миљковић 2007] и многе друге), сасвим сигурно не постоји музејска збирка која у својим фондовима не чува бар један легат. Један од значајнијих великих легата је свакако збирка дела српске уметности осамнаестог и деветнаестог века Јоце Вујића [Шелмић 1989], велепоседника из Сенте, коју је он пред Други светски рат поконио Матици српској и Београдском универзитету (данас се чува у Галерији Матице српске у Новом Саду и Народном музеју у Београду). Слично по важности је и новије завештање – Збирка Арса и Војке Милатовић покониена Народном музеју у Београду. [Кусовац 1989]. У контексту стварања и развијања музејских збирки као пример

се намеће Матица српска, односно Галерија Матице српске [Шелмић 2001] (и музеји основани на основу Матичиних фондова: Музеј Војводине и Музеј града Новог Сада), која је и формирана захваљујући легатима и која и надаље развија своје фондове у великој мери на темељу поклона, уз изузетно коректан и професионалан однос према самој институцији даривања. Наведени примери тичу се легата који су у функцији, с већ устаљеним профилем и начином рада; о оној другој врсти легата, где из различитих разлога није било могуће испоштовати вољу оставиоца, последњих година се све чешће говори, нарочито због небриге и непажње коју примаоци поклона показују. Управо проблематични легати учинили су да се институције оваквог профила и нађу у жижи интересовања јавности, више због негативних страна њиховог постојања, него због вишезначне користи коју читаво друштво баштини захваљујући традицији даривања, завештања и задужбинарства.

Неки од драстичних примера несрећне судбине су легати Надежде и Растка Петровића у Београду, или легат Недељка Гвозденовића чији се простор намењен излагању користи у комерцијалне сврхе. Као што се суочавамо са неспремношћу да се испоштује воља дародавца, тако имамо пример да законска регулатива директно угрожава легат који иначе добро ради: културне институције нису заштићене од повраћаја експроприсаног приватног власништва, тако да је, због захтева црквених власти за враћањем зграде у којој се налазио легат Илије Босиља у Шиду (Музеј наивне уметности)² угрожено само постојање ове институције. [Павловић 2009] Након враћања зграде у којој су легат Илије Босиља и радови осталих наивних уметника изложени од 1991. године Српској православној цркви, Музеј наивне уметности „Илијанум“ пресељен је у суседну зграду, у знатно мањи простор, где је нова поставка отворена 16. октобра 2009. године. Тиме је сачуван интегритет самог легата, али је нарушена концепција сталне поставке која треба да прикаже пресек наивне уметности код нас, као и повезаност два значајна легата у Шиду који су и физички представљали јединствену музејску целину: легата Илије Босиља и легата Персиде Шумановић који од 1953. године чува уметничку заоставштину Саве Шумановића.

Проблеми настају и када је немогуће испунити захтеве дародавца, на жалост, оверене потписом

примаоца поклона, као у случају уговора закљученог 1977. године са сликарем Милићем Станковићем. Поменути уговор је данас предмет судског спора, пошто прималац поклона (град Београд) није у могућности да испоштује одредбу о обезбеђивању наменске зграде у Кнез Михајловој улици у Београду. Ово су само неке од ситуација са којима се суочавају заоставштине личности које су својом вољом поклониле имовину, препуштајући даље старање о њој институцијама културе или широј друштвеној заједници.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА 1

Легат који функционише самостално:

Спомен-збирка Павла Бељанског у Новом Саду

Спомен-збирка је утемељена 18. новембра 1957. године када је Павле Бељански Даровним уговором завештао своју уметничку колекцију „српском народу“, с тим што је прималац поклона било Извршно веће АП Војводине. [Јовановић1987] У Уговору, који је у име Извршног већа потписао тадашњи председник Геза Тиквицки, наведени су сви услови дародавца: да се његова уметничка збирка излаже и чува у специјално изграђеној згради чија се намена не може мењати, да се поклоњене слике не могу ни по каквом основу замењивати нити отуђивати и да се збирка после дародавчеве смрти не може мењати нити допуњавати, те да мора сачувати самосталност, да мора бити стално изложена, да се дела могу излагати само на изложбама од националног и међународног значаја али при том не могу одсуствовати дуже од три месеца и још читав низ одредби које су поклону гарантовале сигурно чување и одрживи развој. Једанаестог октобра, одлуком Извршног већа АПВ званично основана као самостална институција, Спомен-збирка је за јавност отворена 22. октобра 1961. године и од тада је, са мањим прекидима због различитих реконструкција зграде, била отворена све време. Фонд Збирке је прошириван два пута: 1965. године када је Павле Бељански поклатио слику *Велика Иза* Влаха Буковца, основавши тиме Награду Спомен-збирке Павла Бељанског за најбољи дипломски рад из националне историје уметности одбрањен на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду и када је његова породица, 1966. године,

након смрти колекционара, поклатио његове личне ствари за будући Меморијал Павла Бељанског. Поред изложбеног простора у којем је изложена колекција, институција је током времена добила још две изложбене целине: Меморијал Павла Бељанског (1967) и Меморијал уметника (1971). У протеклих педесет година, Основном фонду који чине колекција и поменути накнадно поклоњена дела, прикључен је и Документарни фонд који данас броји око 3.700 јединица и састоји се од Уметничке збирке и Стручног архива и представља значајан пратећи материјал који обезбеђује оптималне услове за изучавање и презентовање колекције Бељанског. Значајан тренутак за живот институције представља сагласност наследника Бељанског, дата 1999. године, да се у простору легата могу одржавати изложбе које су програмски повезане са идентитетом и концепцијом рада Спомен-збирке. То је омогућило интерактивност у комуникацији са публиком и обогатило могућности презентовања саме колекције Павла Бељанског. Од великог значаја за ефикасно и правилно функционисање ове институције, од најранијих дана, било је и испуњавање обавеза које је прихватањем оснивачких права преузело Извршно веће АП Војводине.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА 2

**Легат који постоји у склопу музејских фондова,
али је обрађен као самостална целина:**

Поклон-збирка Сава Текелије (Галерија Матице српске у Новом Саду)

Један од најобразованијих и најугледнијих Срба у Угарској на прелазу из 18. у 19. век, Сава Текелија (1761–1842) први је и велики дародавац Матице српске, као и један од зачетника идеје о оснивању „Србске националне збирке“ у Угарској. Матичин члан је постао 1833. године, а захваљујући материјалном прилогу уписао се међу њене прве дародавце. „Од тог тренутка, па до краја живота, у потпуности се посветио унапређивању ове, у то доба младе, научно-просветне институције, што се огледало у честим даровима, да би је на крају поставио за извршиоца свог тестаментa.“ [Мишић 2007] За живота Сава Текелија је у Пешти основао своју најзначајнију задужбину Текелијанум (1838), Завод за школовање сиромашних и даровитих српских ученика и студената. У згради Текелијанума је

простор добила и Матица српска, којој је поверено старање над Заводом, а Сава Текелија је постао њен доживотни председник. Мада је Матица српска одређена за извршитеља тестаментa, нема прецизних података о имовини која је након смрти Саве Текелије пренета из Арада у Пешту и шта је од целине тада, након судског спора са његовом удовицом, пренето у Матичин посед. Сасвим извесно, знатно окрњена још у то време, данас се поклон-збирка Саве Текелије састоји од две целине: портрета чланова породице Текелија (укупно 11) и Албума цртежа Саве Текелије. Подједнако значајна са уметничког као и са историјског аспекта, ова невелика збирка представља пример преданог чувања баштине српског народа на тлу Угарске и касније двојне монархије. Портрети породице Текелија говоре о моћи и угледу који је ова знаменита српска породица уживала, као и о њиховој спремности да за портретисање ангажују најзначајније уметнике тога доба. Са друге стране, Албум цртежа говори о дару самог Саве Текелије за сликање, чиме се бавио из задовољства. Наклоност према сликарству у њему се развила још у детињству, а усавршавао се у Будиму и Бечу 1779/80. године где је „учио рисовати фигуре и ландшафте“ код професора Валтера и директора Академије Јакоба Шмудера. Цртежи из албума препознају се као визуелне путописно-аутобиографске белешке о животу различитих етничких група које је Текелија сретао када је путовао у Русију, у посету стричевима Петру и Лазару (1787–1788). Осим што представљају драгоцену етнографску грађу, цртежи заједно са портретима породице Текелија, као легат

Саве Текелије представљају пример који ће угледни српски грађани у наредним годинама умети да цене и наставити да следе. Око трећине уметничког фонда Галерије Матице српске данас чине поклони-завештања, а четрдесет две поклон-збирке носе имена својих дародаваца. Политика институције јесте да свака од ових збирки буде темељно истражена, те да добије своје стручно тумачење, кроз изложбу и пратећи каталог.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА 3

Легат у процесу ревитализације:

Заоставштина сликара Петра Лубарде (Кућа легата у Београду)

Легат „Атеље Петра Лубарде“, образован је на основу Уговора о поклону закљученог између Вере Лубарде и Града Београда, априла 1974. године.³ За потребе легата град Београд је адаптирао сликареву кућу, одвајајући јавни део за публику од стамбеног дела који је користила Вера Лубарда. „Атеље Петра Лубарде“ потом је предат у надлежност и на стручно старање Музеју савремене уметности у Београду, који је објавио попис уметничких дела у каталогу *Атеље Петра Лубарде* [Београд: Музеј савремене уметности, 1974]. Због несугласица са Вером Лубардом, легат је од 1974. само кратко време био доступан јавности. Нагомилани проблеми који су онемогућили рад стараоцу легата, Музеју савремене уметности, довели су 1983. до раскида уговора о старању из 1974. године [Музеј савремене уметности 1983] и легат је враћен граду Београду, чиме је

Атеље Петра Лубарде, ирвенитивна заштитна на лицу месиа

он заправо коначно затворен за стручну и ширу јавност и публику. Након затварања Легата комуникација Скупштине града Београда са Вером Лубардом скоро у потпуности престаје, и Град Београд више од 30 година губи контролу и увид у његово стање. Средином 2008. умире Вера Лубарда у дубокој старости после чега Секретаријат за културу града Београда формира Комисију за попис предмета – садржаја легата „Атељеа Петра Лубарде“, чији је задатак да идентификује и попише преостали садржај легата и имовине Vere Протић-Лубарда, и предложи неопходне мере које би довеле до његовог привођења намени. Стручна јавност и штампа су с подједнаком пажњом пратиле проблеме с којима се комисија сусретала у току рада у кући и атељеу породице Лубарда, од непосредне опасности услед нагомиланог смећа, урушавања таванице самог објекта и присуства глодара, преко врућине, смрада и рада у посебним оделима због потенцијалне заражености микроорганизмима. Поред 24 слике, 10 цртежа и два комада намештаја који припадају „Атељеу Петра Лубарде“, у кући је затечен и већи број Лубардних и слика других аутора, те комади покућства, одеће, накита и других предмета,

Атељеа Петра Лубарде, ирвентивна заштитна на лицу места

Атељеа Петра Лубарде, комода у затеченом стању.

Атељеа Петра Лубарде, рад чланова комисије.

Атељеа Петра Лубарде, комода након рестаурације.

књиге и архивска грађа, углавном у неупотребљивом стању или са тешким оштећењима. Укупно су нађена 244 уметничка дела, од којих су нека била веома оштећена услед деловања глодара, измета различитих животиња и влаге. Након конзерваторског третмана на лицу места, уметничка дела су смештена у депо Универзитетске библиотеке у Београду. Остали садржај Атељеа смештен је у просторије Куће легата (Кнез Михајлова улица бр. 45), којој је легат предат на старање. Сачињен је план ревитализације који подразумева спровођење куративне конзервације на свим сликама и цртежима, после чега би уследила рестаурација радова. Након тога треба обезбедити одговарајући простор за стално

Атеље Пејтра Лубарде, секретер у зашеченом стању.

Атеље Пејтра Лубарде, секретер након рестаурације.

чување – депо који ће се организовати према прецизним правилима превентивне конзервације (искључивањем фактора ризика: влага, температура, светлост, вентилација, микроорганизми и инсекти, обезбеђење, манипулисање, заштита од ванредних прилика и др.) Препорука Комисије је била да куративну конзервацију и рестаурацију спроведу радионице Народног музеја у Београду, а због технолошких проблема који су карактеристични за савремено сликарство (употреба синтетичких боја и лакова, комбинације више различитих материјала и сл.) и Музеја савремене уметности у Београду, као матичног музеја за ову врсту сликарства. Формирањем Централног института за конзервацију овај део посла поверен је новој институцији. У међувремену је неопходно одржавати оптималне микроклиматске услове у свим просторима где су похрањени предмети из „Атељеа Петра Либарде“. Тек после завршетка обимних конзерваторско-рестаураторских захвата на целокупној заоставштини Петра и Вере Лубарде, као и реконструкције зграде у Иличићевој улици, бр. 1 у Београду, биће могуће говорити о стандардима музеолошке обраде, чувања и коначног отварања легата за јавност.⁴

СТУДИЈА СЛУЧАЈА 4

Легат који није активиран:

**Заоставштина вајара Риста Стијовића
(Галерија „Ристо Стијовић“, Подгорица; Легат
Риста Стијовића, Музеј града Београда)**

Вајар Ристо Стијовић је своју уметничку заоставштину поделио између Подгорице, где је 1894. године рођен, и Београда где је доживео откровење одређивши се за уметност, започео уметничко школовање, провео најплоднији стваралачки период и излагао до краја живота 1974. године. Галерија „Ристо Стијовић“ основана је легатом уметника у Титограду 12. јула 1970. године. Предговор у каталогу изложбе, која је отворена у старом амаму, написао је Зоран Маркуш. [Маркуш 1970] „Хоћу да се тамо, крај Рибнице, нађе све што сам успео да сачувам“, рекао је тим поводом Ристо Стијовић, имајући у виду да је велики део његове уметничке заоставштине уништен у разарању његова два атељеа, париског и Београдског (који се налазио у палати „Луксор“ у Балканској улици) у бомбардовању 1944.

године. [Амброзић 2006] Замишљена да непрекидно буде пред очима јавности, колекција Стијовићевих скулптура, из свих периода његовог стварања, која је поклоњена Подгорици, током протеклих четрдесет година излагана је тек повремено, а у целисти је обрађена приликом стогодишњице уметничког рођења. [Ђуровић 1944] И галерија, којој је намењен простор у којем је уметник до краја живота становао, ни данас није отворена за јавност. Наиме, после смрти супруге Жане, уметник је Београду завештао кућу са атељеом у улици Владете Ковачевића бр. 19, са свим скулптурама и документацијом. Уговор о поклону је закључен 25. новембра 1973. године између Риста Стијовића и града Београда. Легат обухвата, поред различите архивске грађе и фотографија, и 160 скулптура. Стијовићева идеја је била да његова дела остану стално изложена у кући у којој је живео и у последњој етапи живота стварао, што до данас није остварено. Легат је, када је реч о Стијовићевим радовима, публикован у целисти 1992. године. [Стаменковић 1992] Радови других аутора из овог легата, углавном портрети Риста Стијовића, публиковани су четири године касније. [Стаменковић 1996] Уметничка заоставштина Риста Стијовића није доживела судбину какву јој је дародавац наменио: налази се у уметничкој кући и у Музеју града Београда, а простор намењен њеном излагању, сама кућа са атељеом, користи се ненаменски.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА 5

Легати под једним кровом:

Кућа легата у Београду

Одлуком Градске скупштине од 21. јула 2004. године, у Београду је основана институција Кућа легата, са циљем чувања, стручне обраде и излагања легата поклоњених Београду од 1955. године до данас. Такође, улога Куће легата је стимулисање и рестаурација институције даривања, скупљање артефаката везаних за познате и знамените личности XX и XXI века, систематско вођење бриге о свим покретним и непокретним поклонима датим Скупштини Београда, реконструкција, адаптација, промена намене у смислу нове или допунске намене легата, у сарадњи са установама којима су до тада легати поверени на старање, као и формирање Документацијског центра о београдским легатима.

У протеклом периоду Кућа легата је прихватила осам, већ постојећих или новооснованих легата који су у потпуности или делимично приказани публици: легати Вељка и Маре Петровић (поклоњен граду Београду 1970. године), Петра Лубарде (поклоњен граду Београду 1974, од кога је преузет 2008. године), Недељка Гвозденовића (поклоњен граду Београду 1980. године), Олге Јанчић (поклоњен граду Београду 1993. године), Олге Јеврић (поклоњен Кући легата 2006. године), Миленка Шербана (поклоњен Кући легата 2006. године), Милене Јевтић Ничеве Костић (поклоњен Кући легата 2007. године) и Љубице Цуце Сокић (поклоњен тестаментом ауторке, примљен 2009. године). Сама Кућа легата нема трајно решено питање канцеларијског простора, а садашњи изложбени простор не пружа могућности за стално излагање поставке бар једног од прихваћених легата. Састављен је Правилник о пријему нових легата (2006), којим је утврђена дефиниција појмова (легат, предмет легата, легатор, легатар, онерат), врсте и квалитет легата који се примају, критеријуми, услови и процедура пријема нових легата. Правилником су најављени Посебни критеријуми за пријем легата, зависно од музеолошке области којој сам легат припада. С друге стране, до сада нису утврђена јединствена правила поступања с легатима као целином, нити с појединачним предметима (у смислу музеолошке обраде, концепције вођења документације, пратећег архива и слично). Један од корена проблема који за последицу имају неправилности у функционисању легата представља и недостатак законске регулативе у тој области. Једини закон који регулише рад легата као самосталне институције био је Закон о Спомен-збирци Павла Бељанског донет 1976. године, [*Službeni list SAPV*, 1976] чија је важност престала 1992. године, преношењем оснивачких права над институцијама културе са Аутономне покрајине Војводине на Републику Србију. Након многобројних проблема са постојећим легатима које је град Београд прихватио (преко 60), током осме деценије Недељко Гвозденовић и Љубица Цуца Сокић покренули су акцију за оснивањем институције која би бринула о легатима; године 1982. је у Београду потписан Договор о спровођењу јединствене политике прихватања, чувања, одржавања и излагања поклоне и легата [*Службени лист града Београда*, 1982: 417–418]. Утврђена је процедура поступања с легатима, као и критеријуми за

прихватање поклона. Том приликом је први пут верификована замисао да се за потребе излагања легата у Београду отвори заједничка галерија, с тим да „изузетно, када су предмет поклона, односно легата ствари које су везане за живот и рад личности значајне за уметност, науку или историју, ради очувања аутентичности амбијента, могу се излагати у просторијама везаним за ту личност, по претходно добијеној писменој сагласности свих учесника договора“. [Службени лист *Града Београда*, 1982: 417–418] Судећи по проблемима с којима се легати у Београду и даље суочавају, мало тога из овог договора је реализовано, а идеја о заједничком изложбеном простору остварена је више од две деценије касније. У постојећем Закону о културним добрима из 1994. године легати се не помињу.

У недостатку посебних законских одредби, по правилу би требало да се даривање регулише уговором или тестаментом, који морају бити у складу са текућим прописима. При том, тестамент представља једностран правни документ, док уговор подразумева сагласност обе стране око наведених одредби. Оба правна акта могу да садрже ограничавајуће одредбе о руковању садржином легата (захтев да предмети буду стално изложени, да њихово излагање ван легата буде условљено значајем изложбе, да буде одређена највећа могућа дужина излагања ван поставке легата, обавеза израде каталога легата, ограничавање активности на област коју покрива садржина легата, располагање простором уколико и он представља део поклона, итд.). Имајући у виду недостатак контроле, необично је да се легатори ретко одлучују да у релевантне документе унесу и функцију или име особе која ће бринути о правилном поступању с њиховом имовином.

МАПИРАЊЕ ПРОБЛЕМА У ОБЛАСТИ РАДА ЛЕГАТА

Према слободној процени, број легата који су поклоњени музејима или другим институцијама у Србији након Другог светског рата данас прелази цифру од хиљаду. Јасно је да се не може ни претпоставити о коликом броју уметничких или неких других предмета се ради. Упркос развијеној свести о учесталости ове појаве, не постоји јединствен регистар легата у Србији, тако да није могуће сачинити ни прецизан пресек стања. Због тога је

неопходно и једино могуће, као и у наведеним случајевима, концентрисати се на репрезентативни узорак на основу којег ће се идентификовати кључни проблеми у овој области:

- са легатом се не поступа у складу са вољом оставиоца нити се поштују одредбе уговора о поклону;

- простор, који је жељом дародавца или уговором намењен искључиво чувању и излагању легата, користи се ненаменски;

- простор, који је жељом дародавца или уговором намењен искључиво чувању и излагању легата, запуштен је и као такав неподесан за излагање уметничких дела.

- нерешени су имовинско-правни односи у вези са изложбеним простором, или самом садржином легата;

- несмотрено прихватање неостварљивих захтева од стране легатара;

- захтеви легатора које није могуће остварити доводе до судских спорова који, с друге стране, због динамике рада судова, трају годинама;

- садржина легата није пописана, нити заведена у улазну инвентарну књигу;

- предмети нису музеолошки обрађени (не постоје музејски картони, нису фотографисани, класификовани у засебне збирке, не постоји матична евиденција, компјутерска евиденција);

- предмети нису смештени у одговарајућем простору;

- легат није публикован нити каталогизиран;

- предмети су у лошем стању, без конзерваторске заштите;

- легат постоји у наменском простору али је затворен за посетиоце;

- предмети се чувају ван наменског простора у музејском депоу;

- у раду легата се не указује у довољној мери на личност и дело дародавца;

- потенцијали које пружа садржина легата не користе се у довољној мери;

- активност институције одступа од основне делатности.

Упркос свим наведеним негативним ситуацијама, а свакако их има још, због већ поменутог недостатка клаузуле о контроли, ретка је али ипак забележена појава, да наследници дародавца затраже повраћај поклона и да суд пресуди у њихову корист.

ПОЗИТИВНИ АСПЕКТИ РАДА ЛЕГАТА

Мада легати подразумевају и прихватање обавезе која често није мала, овај вид богађења музејских, библиотечких и других фондова веома је значајан и треба га узети у обзир приликом конципирања културне политике у целисти и културне стратегије појединих региона или микроцелина јер:

- чин даривања или завештавања имовине на добробит друштвене заједнице представља племенит циљ којим се евоцира позитивни систем вредности, показује брига о очувању традиције и сећању на знамените личности, што утиче на формирање колективног памћења друштва;

- омогућава да се попуне фондови музеја предметима до којих они из различитих разлога не могу да дођу куповином (на тржишту музеји више не могу финансијски да се такмиче са појединцима, нису у могућности да реагују довољно брзо, итд.), па самим тим углавном нису у могућности да воде политику систематског откупа и попуњавања збирки. У последње време, заоставштине неколико значајних уметника због тога су распарчане (сликара Богдана Шупута у Новом Саду, итд);

- у случају када се легат поклања као јединствена целина, обично је у поклон укључен и простор; у сваком случају је позитивно да се рад таквог легата веже за релевантно место, јер тако долази до проширивања знања локалне заједнице о њиховим значајним суграђанима;

- оваква пракса уједно омогућава децентрализацију и деметрополизацију културе, односно, измештање из центра и расподелу знаменитих места у различите делове града или земље, што ствара могућност да легат функционише као нека врста локалног или територијалног културног центра; у таквом случају делатност легата и даље треба преваходно да се веже за његову суштинску концепцију и да из ње развија програмске активности;

- легат ван центра даје идентитет градској четврти или месту где се налази (*museum next door*);

- захваљујући специфичности сваког појединог легата могуће је фокусирање рада на уже поље;

- добро конципиран легат даје многе могућности рада с различитим мањим циљним групама: особама различитог узраста, хендикепираним лицима, колекционарима, еколошким организацијама, те различитим уметничким групама и уметницима

различитих опредељења, сарадњу са школским системом итд.

ПЕРСПЕКТИВА ЛЕГАТА

Ако сагледамо рад неколико успешних самосталних легата у Србији (Галерија слика „Сава Шумановић“ у Шиду, Галерија „Милан Коњовић“ у Сомбору, Спомен-збирка Павла Бељанског и Галерија ликовне уметности поклон збирка Рајка Мамузића у Новом Саду или Галерија Милене Павловић Барили у Пожаревцу) схватићемо и зашто су овакве институције посебне у музејском свету и какве је предуслове неопходно обезбедити како би оне могле да функционишу:

- стварање јединственог регистра легата у Србији и њихова класификација;

- пописивање појединачних поклона и дародаваца и у оквиру појединих институција;

- утврђивање стања легата или других поклоњених целина, у којој мери се поштује воља оставиоца;

- сачинити стратегију ревитализације легата, у оквиру јединствене националне културне стратегије;

- утврдити меру музеолошке обраде легата (да ли су предмети заведени у улазну инвентарну књигу, урађени музејски картони, да ли су фотографисани, предмет или целина каталогизиран и излаган);

- утврдити послове и ритам музеолошке обраде легата према релевантним музеолошким принципима;

- сачинити план стварања мреже легата у Србији и одредити ритам и услове реализације;

- укључити појам легата и даривања у Закон о културним добрима (музејима);

- сачинити посебан закон о легатима као подзаконски акт Закона о културним добрима (музејима), чиме би се утврдила мерила пријема легата и поступања с њима;

- изузети објекте у којима се налазе институције културе, па и легати, од враћања првобитним власницима и решити то питање на неки други законит начин (новчаном надокнадом);

- повезати мрежу или поједине легате са системом образовања (са Одељењим за историју уметности и туризма, факултетима и академијма за ликовну и примењену уметност) у циљу обраде легата (на мастер и специјалистичким студијама), као музеолошком праксом, рестаурацијом, профитабилним пословањем и слично;

– утврдити законске санкције за непоштовање воље оставиоца и одредби из даровног уговора или тестаментa.

СТРАТЕГИЈА ЗА БУДУЋНОСТ ЛЕГАТА

Рад музеја захтева велике инвестиције, али је улагање у музејске програме и фондове показало током историје своју оправданост: музеји чувају нашу прошлост, традицију, културу, уметност, национални идентитет. Када је реч о легатима, пажња колективног сећања усмерена је додатно на једну или више значајних личности, уметника или дародаваца. Такође, за разлику од ситуације у Србији где се музеји боре са елементарним егзистенцијалним проблемима, ове институције у свету доживљавају прави културолошки бум. Мада су правила руковања и услови чувања музејског материјала све строжији и компликованији, музеји кроз сталне поставке, а још више кроз различите изложбене пројекте, настоје да своје фондове учине што атрактивнијим за посетиоце путем посебних програма за различите узрасте и циљне групе, увођењем технолошких новина у презентацију и изузетно квалитетним штампаним и дигиталним каталозима и пропагандним материјалом. Када је реч о изложбама, нарочито оним комплекснијим, оне се приказују у једном, највише два светска центра (често на различитим континентима као, на пример, у случају изложбе посвећене Волту Дизнију, приказане у париском Гран палеу 2006. и у Павиљону Жан-Ноел Дезмара Музеја лепих уметности у Торонту 2007. године [*Once Upon a Time*, 2006] – оваквих примера има безброј), са циљем да се не померају уметничка дела већ публика. Манифестације овог типа представљају репрезентативне примере савремене музеологије, а као стратешки модел кореспондирају са темом легата захваљујући идеји о вишезначној функцији центра према којем се усмерава кретање публике. Нарочито када је реч о легатима комплексног типа (где је у поклон укључен и изложбени

простор, или је посебан простор намењен излагању легата), експонати су по правилу подређени концепту целине и свако измештање уметничких дела може се тумачити као угрожавање основне идеје дародавца. С друге стране, ако се има у виду чињеница да легат може имати значајну улогу у креирању културолошке матрице локалне заједнице, а самим тим у подизању едукативних и туристичких потенцијала, идеја о публици која се усмерава према одређеном циљу добија на значају. [Gosling 2002] Такође, као што се из овог текста већ могло закључити, легат у подједнакој, ако не и у већој мери, може да испуни све учесталије захтеве за функцијом културне анимације, не само чињеницом да је укључен у културни живот заједнице, већ и захваљујући интерактивном тумачењу културне баштине, примени нових едукативних модела, посебним програмима за мање и специфичне групе публике, као и организацијом различитих колоквијума и радионица, и да при том покаже далеко већу мобилност од сложенијег музејског механизма. [Gob, Druge 2009] Управо та мобилност легата као музејске установе омогућава брже и ефикасније прилагођавање захтевима које данас пред музеје постављају интензивне друштвене промене, нарочито када је реч о одговору на измењену образовну структуру публике и њену брзу прилагодљивост новим технолошким матрицама. [Lindaue 2005] На жалост, то још увек не значи да легати могу да опстану сами: они деле судбину читавог друштва, а да би то исто друштво профитирало од постојања легата, потребно је много више од новца. Пре свега неопходно је постојање развијене свести и односа према сопственој прошлости и традицији, а за активирање самог процеса интерактивности, након свих „сушних“ година које су музеји у Србији преживели, претпоставља ангажман не само локалних, већ и националних и међународних институција, невладиних организација, владе, различитих агенција и професионалаца из најразличитијих области – између осталог из музејске делатности. [Assunção dos Santos 2007]

НАПОМЕНЕ

- ¹ О легатима у Војводини [Јовановић 1987].
- ² Од 1971. до 1991. године Легат сликара Илије Башичевића Босиља био је изложен у згради Школе ученика у привреди у улици Моше Пијаде, бр. 25. у Шиду; након тога је пресељен у Школску бр. 2 и повезан у јединствену целину са Галеријом слика „Сава Шумановић“.
- ³ Уговор о поклону закљученог између Вере Лубарде и Града Београда, бр. ов. II ов. бр. 40/1974. год.
- ⁴ Извештај о прегледу стања легата „Атељеа Петра Лубарде“ и других покретности у кући коју су користили Петар и Вера Лубарда добијен је на увид захваљујући љубазности Ане Вељковић, директорке Куће легата из Београда. Фотографије у прилогу такође потичу из Куће легата.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

- Уговор о поклону закљученог између Вере Лубарде и Града Београда, бр. ов. II ов. бр. 40/1974. год.
- Zakon о Spomen-zbirci Pavla Beljanskog, *Službeni list SRPV*, 6. avgust 1976.
- Договор о спровођењу јединствене политике прихватања, одржавања и излагања поклона и легата. *Службени листи града Београда*, бр. 6/82.
- Музеј савремене уметности, Београд, акт бр. 01-62/19 од 30. 12. 1983. год.
- Извештај о прегледу стања легата „Атеље Петра Лубарде“ и других покретности у кући коју су користили Петар и Вера Лубарда.

Литература

- Амброзић, Катарина. *Ристио Стијовић*. Београд: Библиотека града Београда, Нови Сад: Спомен-збирка Павла Бељанског, 2006.
- Антић, Радмила. *Лејати Паје Јовановића*. Београд: Музеј града Београда, 1970.
- Атељеа Петра Лубарде*. Београд: Музеј савремене уметности, 1974.
- Младен Маринков (ур.), *Галерија ликовне уметности и поклон збирка Рајка Мамузића*. Нови Сад: Галерија ликовне уметности поклон збирка Рајка Мамузића, 2004.
- Етнографска збирка Христијфора Црниловића*. Београд: Етнографски музеј, 1968.
- Јовановић, Вера. *Спомен-збирка Павла Бељанског*. Нови Сад: Спомен-збирка Павла Бељанског, 1977.
- Јовановић, Вера. *Судбина уметника*. Нови Сад: Спомен-збирка Павла Бељанског, 1987.
- Кусовац, Никола. *Збирка Арса и Војке Милајковић*. Београд: Народни музеј, 1989.
- Марковић, Јасна. *Музеј Паје Јовановића*. Београд: Музеј града Београда, 2009.
- Маркуш, Зоран. Предговор у Каталогу самосталне изложбе. Титоград: Галерија Ристо Стијовић, 1970.
- Милојковић, Јелица. *Милена Павловић Барили (Пожаревац 1909 – Њујорк 1945): звезданим итрајом*. Београд: Галерија САНУ, 2009.
- Миљковић, Љубица. *Сава Шумановић ирејушиање иасији*, Шид: Галерија слика „Сава Шумановић“, Београд: Принтмедиа, 2007.
- Мишић, Снежана. *Поклон-збирка Саве Текелије*. Нови Сад: Галерија Матице српске, 2007.
- Јасна Јованов (ур.), *Спомен-збирка Павла Бељанског*. Нови Сад: Спомен-збирка Павла Бељанског, 2009.
- Стаменковић, Славица. *Лејати Ристио Стијовића*. Београд: Музеј града Београда, 1992.
- Стаменковић, Славица. *Уметничка дела у лејатима Музеја града Београда*. Београд Музеј града Београда, 1996.
- Шелмић, Лепосава. *Галерија Матице српске*. Нови Сад: Галерија Матице српске, 2001.
- Шелмић, Лепосава. *Збирка Јоце Вујића*. Нови Сад: Галерија Матице српске, Београд: Народни музеј, 1989.
- Ambrozić, Katarina. *Milan Konjović*. Sombor: Galerija Milan Konjović, 1965.
- Assunção dos Santos, Paula. *Museology and Community Development in the XXI Century*, Lisboa:

- Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias, 2007.
- N. N., Crkva traži Šumanovićev legat, *Kurir*, 10. mart 2009.
- Čupić, Simona. *Petar Dobrović*. Beograd: Prosveta, 2003.
- Gob, Andre. Druge, Noemi. *Muzeologija*, Beograd: Narodni muzej i Clio, 2009.
- Gosling, Kevin. *Museum Exhibitions in the 21st Century*. In Lord, Barry, Gail Dexter Lord (ed.), *The Manual of Museum Exhibitions*. Walnut Creek: Altamira Press, 2002.
- Đurović, Tanja. *Risto Stijović*. Podgorica: CANU, SANU, Muzeji i galerije Podgorice, 1994.
- Lindaue, Margaret. *The Critical Museum Visitor*. In Janet Marstine (ed.), *New Museum Theory and Practice*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2005.
- Bruno Girveau (Ľd.), *Once Upon a Time. Walt Disney. The Sources of Inspiration for the Disney Studios*. Munich: Prestel, 2006.
- Pavlović, Č. *Crkva traži galerije*. www.pressonline.rs/page/stories/sr
www.galerijapercic.com

Jasna Jovanov, Ph.D.

LEGACIES IN SERBIA

Summary

In Serbia, there was a substantial number of collectors who donated their art collections and their properties to the state. These items of priceless artistic and material values were donated under certain conditions. By accepting the donations, one would have to agree to respect the terms in the contract, but also to the legal obligations of the professional analysis, publications and representation of the donations. There is no accurate number of these donations. Some represent the donations of one person or a family, bequeathed along with the exhibiting area or under the condition that the exhibiting area be provided. Sometimes, it is one or several objects, then they become a part of a fund of a museum or a library. Another example includes the art collections which are being preserved as a part of a museum fund, like the bequests of Arsa and Vojka Milatović or Joca Vujić. There are a few examples of museum collections in which the bequests represent the larger portion of the funds, however there are also cases when the bequests do not fulfill their purpose. Unfortunately, negligence on the side of the institutions to which the donation was made is the most common reason the bequests are mentioned. Because of the great importance of such donations, it is necessary to determine the basic forms in which the bequests exist, the problems they face, their importance and manner in which they work, as well as the projections of what the future of the bequests will be like. In spite of all these problems, institutions such as these are necessary in every society for a number of reasons: positive social values are built on the foundations of the noble desire to give, valuable gifts enrich the museum collections, the bequest gives identity to a town district it is in and causes the further demetropolisation of culture etc. Owing to the specific nature of each bequest, it is possible to focus our work on a narrower field and thus enable the more effective conception and interactivensness of the educational programmes. To illustrate these statements, a case study was performed in which five examples were given. *The Pavle Beljanski Memorial Collection* is an independent bequest. It was founded thanks to the donation of Pavle Beljanski, who in 1957 bequeathed his collection of art works. As stated in the Gratiotous contract, the institution to which the donation was given, was in obligation to build a museum building which would store these art works. Fifty years after it was founded, the Pavle Beljanski Memorial Collection still works with respect to the donor's wishes in terms of running the artistic fund and a special relationship towards the donor's personality and his family. All programs are held on the basis of the contents of the donated art collection.

The Sava Tekelija Gift Collection (The Gallery of Matica srpska, Novi Sad) is a bequest which is a part of the museum funds, is processed as a unique entity. The properties of Matica srpska, on which the Gallery of Matica srpska was founded along with a few other museums, were created on a basis of donation. Around one third of the collection of the Gallery of Matica srpska are donations, and 42 gift collections carry the names of their donors. The first great donator to the Matica srpska and one of the founders of the idea of establishing a Serbian National Museum in Hungary was Sava Tekelija (1761–1842) His properties were exhibited and catalogued in 2006. This form of museum practice was accepted in case of other bequests which are kept in the Gallery of Matica srpska. The properties of the painter Petar Lubarda (Heritage House in Belgrade) is represented as a bequest in a process of revitalization. The “Atelier of Petar Lubarda” was founded in 1974. The painter’s house was adapted into an exhibition area and an apartment for his wife Vera. As an institution responsible for the maintenance of the bequest, the Museum of Contemporary Art in Belgrade had published a catalogue “The Atelier of Petar Lubarda”. Due to the misunderstandings with the painter’s wife Vera Lubarda, the bequest was soon no longer open to public. It was only after the death of Vera Lubarda in 2008, that it was possible to start the revitalization of the bequest. The properties of the sculptor Risto Stijović are an example of bequests which are inactive. The “The Risto Stijović Gallery” was founded on a donation of the artist to the city of Titograd (know as Podgorica today) on July 12th 1970. Stijović also donated a number of his sculptures, some documents and the house he lived in to Belgrade. In that way, he divided his artistic properties between to cities, between the place he was born in and the place where he spent his most fruitful artistic period and exhibited until his death in 1974. Both artistic funds were catalogued almost twenty years after his death, but they are not exhibited in areas intended for that purpose. They are kept in depots of the Museum and the Gallery of Podgorica, and in the Belgrade City Museum. The idea that all Belgrade bequests be found under one roof was materialized in 2004 with the foundation of the Heritages House, whose purpose was the maintenance, professional analyses and exhibition of bequests which were donated to Belgrade from 1955 to the present, in order to stimulate and renew the institution of donating. As a new museum institution, the Heritage House faces numerous problems, but its establishment is a sign that our society recognizes the importance, and that it is ready to follow the idea which lead the donors in their decision to give their properties to the community.